

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقرالعلوم (ع)
پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی

عنوان:

گونه شناسی جریان های سیاسی در قرآن

استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین دکتر نجف لکزایی

استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید حسن اسلامی

دانشجو: نجفعلی غلامی

پاییز 87

تقدیم به:

روح مطهر مادرم که انس با قرآن را به من آموخت و به روان
پاک برادر شهیدم که به احیاء گران واقعی قرآن پیوست.

تشکر و سپاس:

بر خود لازم می‌دانم که از همه عزیزانی که در به ثمر رسیدن این اثر قرآنی مرا یاری کردند تشکر و قدردانی نمایم، بویژه از استاد بزرگوار جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر نجف لک‌زایی که راهنمایی‌هایش چراغ راهم در این مسیر بود و ایضاً از استاد ارجمند سلاله الزهراء، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیدحسن اسلامی که در مقام مشورت، پذیری‌های جناب بود و حقیقت را بسیار مستفیض نمود، کمال امتنان و سپاسگذاری را دارم. زحمات اعضای گروه علوم سیاسی دانشگاه بالاخص مدیر مدبر و توانای آن جناب آقای دکتر ستوده نیز قابل اغماض نیست که انشاءالله صاحب کتاب اجر این عزیزان را مکتوب نمایم.

بی‌شک مساعدت‌های خانواده‌ام در تمامی مراحل زندگی‌ام یار و مددکار من بوده و خواهد بود. صبر و تحمل، وقار و حوصله اینان مشوق حضورم در عرصه‌های علمی - فرهنگی است. با تمام وجودم قدردان آنها، بویژه همسر فداکار و فرهیخته‌ام هستم و نیازمند یاری و مددشان در همی‌شه دوران می‌باشم.

فهرست مطالب

11	چکیده:
11	فصل اول: چارچوب نظری جریان شناسی سیاسی در قرآن
11	1. صراط مستقیم:
12	2. مغضوبین:
12	3. ضالین:
12	برگشت جریان به حق و باطل
12	فصل دوم: مصادیق جریانهای سیاسی حقمحور
12	جریان انبیاء الهی
12	اصول و مبانی مشترک انبیاء الهی
13	اهداف انبیاء الهی
13	سیره سیاسی انبیاء الهی
13	جریان مستضعفین
13	فصل سوم: ویژگیهای جریانهای سیاسی حقمحور
13	1. ویژگیهای سیاسی:
13	2. ویژگیهای فرهنگی:
14	3. ویژگیهای اقتصادی:
14	الف- تولید:
14	ب- توزیع:
14	ج- مصرف:
14	فصل چهارم: مصادیق جریانهای سیاسی باطل

15	فصل پنجم: ویژگی‌های جری‌ان‌های سیاسی باطل
15	1. ویژگی‌های سیاسی:
15	2. ویژگی‌های فرهنگی:
16	3. ویژگی‌های اقتصادی:
17	مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق
17	1. بیان مسأله:
19	2. اهمیت و فایده پژوهش
19	3. پیشینه پژوهش
20	4. سؤال اصلی پژوهش
20	5. سؤالات فرعی پژوهش
21	6. پیش‌فرض‌های پژوهش
21	7. اهداف پژوهش
21	8. روش پژوهش
21	9. روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها
21	10. فرضیه پژوهش
22	فصل اول:
22	چارچوب نظری جری‌ان‌شناسی سیاسی در قرآن
22	گفتار اول: روش قرآن در شناخت جری‌ان‌های سیاسی
22	اول: جری‌ان صراط مستقیم
25	دوم: جری‌ان مغضوبین
28	سوم: جری‌ان ضالین
30	گفتار دوم: برگشت جری‌ان‌ها به دو جری‌ان اصلی حق و باطل
33	جمع‌بندی:
	Error! Bookmark not defined. فصل دوم:
	Error! Bookmark not defined. مصادیق جری‌ان‌های سیاسی حق‌محور در قرآن
	Error! Bookmark not defined. بخش اول: جری‌ان انبیاء الهی
	Error! Bookmark not defined. گفتار اول: اصول و مبانی مشترک جری‌ان انبیاء الهی
	defined.
	1. برگزیده شدن تمام انبیاء توسط خداوند:

2. دعوت به توحید:.....**Error! Bookmark not defined.**
3. دعوت به تقوای الهی:.....**Error! Bookmark not defined.**
4. میثاق الهی:.....**Error! Bookmark not defined.**
5. دعوت به وحدت و ریشه‌کنی اختلاف:.....**Error! Bookmark not defined.**
6. هماهنگی با مردم از حیث زبان و فرهنگ:.....**Error! Bookmark not defined.**
7. اقدام عملی پیامبران الهی:.....**Error! Bookmark not defined.**
- الف: زمینه سازی برای شکل‌گیری فرهنگ و تمدن دینی **Error! Bookmark not defined.**

not defined.

1. نهضت علیه جهل و تقلید کورکورانه.....**Error! Bookmark not defined.**
2. ایجاد نهضت علمی در میان ملت‌ها.....**Error! Bookmark not defined.**
3. ترویج روحیه کار و بسط و توسعه آن.....**Error! Bookmark not defined.**
- ب: استخدام سلاح توسط انبیاء در دفاع از دین **Error! Bookmark not defined.**

defined.

1. جهاد برای خاموش کردن فتنه‌ها (جهاد ابتدایی رهایی‌بخش) **Error! Bookmark not defined.**
- defined.**
2. جهاد دفاعی.....**Error! Bookmark not defined.**
3. جهاد برای حمایت از مظلوم و مستضعف.....**Error! Bookmark not defined.**
- ج: هجرت.....**Error! Bookmark not defined.**
- اهداف انبیاء الهی.....**Error! Bookmark not defined.**
1. آزادی اجتماعی.....**Error! Bookmark not defined.**
- الف: حضرت موسی علیه السلام.....**Error! Bookmark not defined.**
- ب: حضرت عیسی علیه السلام.....**Error! Bookmark not defined.**
- ج: حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم.....**Error! Bookmark not defined.**
2. عدالت اجتماعی.....**Error! Bookmark not defined.**
- سی‌ره سیاسی انبیاء الهی.....**Error! Bookmark not defined.**
1. حضرت نوح علیه السلام.....**Error! Bookmark not defined.**
- الف: استقامت در مسیر مبارزه:.....**Error! Bookmark not defined.**
- ب: روحیه انقلابی در تحقق نهضت:.....**Error! Bookmark not defined.**
- ج: حمایت از مستضعفان و استکبارستیزی:.....**Error! Bookmark not defined.**
2. حضرت ابراهیم علیه السلام.....**Error! Bookmark not defined.**
- مبحث اول: دوران قبل از نبوت:.....**Error! Bookmark not defined.**
- مبحث دوم: دوران نبوت و مبارزه با بت‌پرستان.....**Error! Bookmark not defined.**

1. ویژگی‌های حضرت ابراهیم علیه السلام Error! Bookmark not defined.
- الف: ابراهیم به مثابه یک «امت»: Error! Bookmark not defined.
- ب: شجاعت بی‌نظیر: Error! Bookmark not defined.
- ج: منطق قوی و متین: Error! Bookmark not defined.
- د: قیام علیه طاغوت: Error! Bookmark not defined.
2. شیوه‌های مبارزه ابراهیم علیه السلام Error! Bookmark not defined.
- الف: صراحت لهجه: Error! Bookmark not defined.
- ب: آغاز مبارزه با سؤال: Error! Bookmark not defined.
- ج: برائت از شرک و کفر: Error! Bookmark not defined.
- مراحل برائت Error! Bookmark not defined.
1. برائت لفظی: Error! Bookmark not defined.
2. برائت عملی: Error! Bookmark not defined.
3. مقام امامت ابراهیم علیه السلام: Error! Bookmark not defined.
- مبحث سوم: دوران هجرت از بابل Error! Bookmark not defined.
1. ابعاد اصلی و هسته مرکزی مدینه فاضله: Error! Bookmark not defined.
2. ابعاد فرعی مدینه فاضله: Error! Bookmark not defined.
3. حضرت موسی علیه السلام Error! Bookmark not defined.
- مبحث اول: اهداف مبارزاتی حضرت موسی علیه السلام Error! Bookmark not defined.
- الف: ریشه‌کنی و محو طاغوت: Error! Bookmark not defined.
- ب: نجات مستضعفان و ترویج آزادی: Error! Bookmark not defined.
- مبحث دوم: شیوه‌های مبارزاتی موسی علیه السلام Error! Bookmark not defined.
1. مقدمات مبارزه موسی علیه السلام علیه فرعون Error! Bookmark not defined.
- الف) ظرفیت بالا و شرح صدر: Error! Bookmark not defined.
- ب) زبان گویا و رسا: Error! Bookmark not defined.
- ج) وزیری از خاندانش: Error! Bookmark not defined.
2. بیان شیوه‌های مبارزاتی موسی علیه السلام Error! Bookmark not defined.
- الف) مبارزه علمی: Error! Bookmark not defined.
- ب) مبارزه عملی: Error! Bookmark not defined.
- مبحث سوم: آسب‌شناسی مبارزه حضرت موسی علیه السلام Error! Bookmark not defined.
- defined.**
1. آغاز انحراف: Error! Bookmark not defined.
2. عبرت‌های موجود در انحراف بنی‌اسرائیل: Error! Bookmark not defined.
3. نقش هارون در برخورد با انحراف بنی‌اسرائیل: Error! Bookmark not defined.
- الف) تذکر و یادآوری: Error! Bookmark not defined.
- ب) تأکید بر حفظ وحدت میان بنی‌اسرائیل: Error! Bookmark not defined.
4. واکنش موسی علیه السلام در برابر انحراف بنی‌اسرائیل: Error! Bookmark not defined.
- الف) سرزنش و تقبیح: Error! Bookmark not defined.
- ب) روشن‌گری: Error! Bookmark not defined.
4. حضرت داود علیه السلام Error! Bookmark not defined.
- مبحث اول) قدرت و سلطنت داود علیه السلام: Error! Bookmark not defined.
- مبحث دوم) خلافت و حکمیت داود علیه السلام: Error! Bookmark not defined.
- مبحث سوم) حمایت‌های خداوند به داود علیه السلام: Error! Bookmark not defined.

- Error! Bookmark not defined.**..... بخش دوم: مستضعفین
- Error! Bookmark not defined.**..... گفتار اول: عوامل استضعاف
- Error! Bookmark not defined.**..... 1. ایجاد اختلاف و تفرقه:
- Error! Bookmark not defined.**..... 2. استکبار:
- Error! Bookmark not defined.**..... 3. فساد، افساد و ظلم:
- Error! Bookmark not defined.**..... گفتار دوم: تقسیم‌بندی مستضعفان در قرآن
- Error! Bookmark not defined.**..... 1. جریان مستضعفان مؤمن و انقلابی:
- Error! Bookmark not defined.**..... ویژگی‌های جریان مستضعفان مؤمن
- Error! Bookmark not defined.**..... 1. آزادی خواهی:
- Error! Bookmark not defined.**..... الف: جهاد:
- Error! Bookmark not defined.**..... ب: هجرت:
- Error! Bookmark not defined.**..... ج: مقاومت و صبر:
- Error! Bookmark not defined.**..... 2. احیای معروف:
- Error! Bookmark not defined.**..... 3. وارثان و حاکمان اصلی زمین
- Error! Bookmark not defined.**..... 2. جریان مستضعفان غیرمؤمن:
- Error! Bookmark not defined.**..... جمع‌بندی
- Error! Bookmark not defined.**..... فصل سوم
- Error! Bookmark not defined.**..... تبیین ویژگی‌ها و خصائص جریان‌های سیاسی حق محور
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.**..... گفتار اول: ویژگی‌های سیاسی جریان حق محور
- Error! Bookmark not defined.**..... 1. ارتباط سیاست با دین
- Error! Bookmark not defined.**..... 2. اطاعت‌پذیری از رهبران شایسته
- Error! Bookmark not defined.**..... 3. نفی سبیل (عدم‌پذیرش سلطه)
- Error! Bookmark not defined.**..... 4. نفی سلطه‌گری و خودکامگی
- Error! Bookmark not defined.**..... الف) بررسی آیه «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ»:
- Error! Bookmark not defined.**..... اول: مفهوم «امر» در آیه:
- Error! Bookmark not defined.**..... دوم: مفاد صیغه افعال:
- Error! Bookmark not defined.**..... سوم: مخاطب آیه شریفه:
- Error! Bookmark not defined.**..... ب) بررسی آیه «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ»:
- Error! Bookmark not defined.**..... 5. هوشیاری در برابر بی‌گانه
- Error! Bookmark not defined.**..... 6. همزیستی مسالمت‌آمیز
- Error! Bookmark not defined.**..... گفتار دوم: ویژگی‌های فرهنگی جریان حق محور

1. عزت و کرامت انسانی Error! Bookmark not defined.
- الف) آزادی اعتقاد: Error! Bookmark not defined.
- ب) نفی تحمیق: Error! Bookmark not defined.
- ج) خدمت بی منت: Error! Bookmark not defined.
2. پای بندی به کتاب و سنت Error! Bookmark not defined.
3. حق طلبی و حق پذیری Error! Bookmark not defined.
4. پاسداری از ارزشها: Error! Bookmark not defined.
- مفهوم شناسی معروف و منکر: Error! Bookmark not defined.
- گفتار سوم: ویژگی های اقتصادی جری ان حق محور Error! Bookmark not defined.
- مفهوم اقتصاد Error! Bookmark not defined.
1. تولی د: Error! Bookmark not defined.
- الف) کار: Error! Bookmark not defined.
- ب) مالکیت و ثروت: Error! Bookmark not defined.
1. مالکیت خداوند: Error! Bookmark not defined.
2. جنبه اجتماعی مالکیت: Error! Bookmark not defined.
- اسلام و تعدیل ثروت: Error! Bookmark not defined.
- دلایل تعدیل ثروت: Error! Bookmark not defined.
- الف: دلیل قرآنی Error! Bookmark not defined.
- ب: دلیل اقتصادی و اجتماعی Error! Bookmark not defined.
- ج: دلیل اخلاقی Error! Bookmark not defined.
2. توزیع Error! Bookmark not defined.
3. مصرف Error! Bookmark not defined.
1. مصارف واجب: Error! Bookmark not defined.
2. مصارف حرام (محدودیت های الزامی مصرف): Error! Bookmark not defined.
- جمع بندی و نتیجه گیری Error! Bookmark not defined.
- فصل چهارم Error! Bookmark not defined.
- مصادیق جری ان های سیاسی باطل در قرآن Error! Bookmark not defined.
- گفتار اول: جری ان شرک و کفر Error! Bookmark not defined.
- اول: جری ان شرک Error! Bookmark not defined.
- الف: منشأ شرک Error! Bookmark not defined.
- ب: نماد شرک Error! Bookmark not defined.
- ج: پیامدهای شرک Error! Bookmark not defined.
- دوم: جری ان کفر Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... الف) کفر به ذات باری تعالی:
Error! Bookmark not defined...... ب) کفر به رُسل الهی:
Error! Bookmark not defined...... ج) کفر به آیات الهی:
Error! Bookmark not defined...... د) کفر به قیامت:
Error! Bookmark not defined...... گفتار دوم: مصادیق استبدادگران و استکبارگران.

Error! Bookmark not defined...... 1. فرعون و فرعونیان.
Error! Bookmark not defined...... الف) ویژگی‌های شخصی فرعون
Error! Bookmark not defined...... ب) نظام فرعونی عامل سلب آزادی
Error! Bookmark not defined...... 2. قوم نوح.
Error! Bookmark not defined...... 3. قوم عاد.
Error! Bookmark not defined...... انجام اعمال افراطی توسط قوم عاد
Error! Bookmark not defined...... لعن و نفرین ابدی بر قوم عاد باد
Error! Bookmark not defined...... تمرد و طغیان‌گری عامل نفرین شدن قوم عاد
Error! Bookmark not defined...... سرنوشت دردناک قوم عاد
Error! Bookmark not defined...... 4. قوم شعیب.
Error! Bookmark not defined...... ویژگی‌های قوم شعیب
Error! Bookmark not defined...... عکس‌العمل قوم شعیب در مقابل پیامبرشان
Error! Bookmark not defined...... آسایش‌شناسی جریان قوم شعیب
Error! Bookmark not defined...... 5. قوم لوط:
Error! Bookmark not defined...... اقدامات لوط ﷺ برای هدایت قوم منحرف
Error! Bookmark not defined...... واکنش قوم لوط و عاقبت آنها
Error! Bookmark not defined...... گفتار سوم: نفاق
Error! Bookmark not defined...... 1. رابطه کفر و نفاق:
Error! Bookmark not defined...... 2. ریشه‌های نفاق:
Error! Bookmark not defined...... اول: عوامل درونی نفاق:
Error! Bookmark not defined...... الف: روحیه خدعه و نیرنگ:
Error! Bookmark not defined...... ب: خودگرایی و خود فراموشی:
Error! Bookmark not defined...... ج: بیمار دلی:
Error! Bookmark not defined...... دوم: عوامل بیرونی:
Error! Bookmark not defined...... 3 - جریان‌شناسی منافقان در قرآن:
Error! Bookmark not defined...... الف: ساختن مسجد ضرار:

Error! Bookmark not defined.... نکته فراموش نشدنی از جریان مسجدضاران:

Error! Bookmark not defined. ب: پی‌مان بستن با ی‌هود و تشویق آنان برنبرد با مسلمانان:

Error! Bookmark not defined. ج: عملیات روانی جریان نفاق و نزول سوره منافقون:

Error! Bookmark not defined. د: استهزاء و عیب‌جویی کر دن:

Error! Bookmark not defined. گفتار چهارم: ملأ و مترفین:

Error! Bookmark not defined. 1. جریان ملأ:

Error! Bookmark not defined. معنای لغوی ملأ:

Error! Bookmark not defined. معنای اصطلاحی ملأ:

Error! Bookmark not defined. الف: ویژگی‌های جریان ملأ

Error! Bookmark not defined. 1. اشرافیت و نفوذ سیاسی:

Error! Bookmark not defined. 2. کوردلی:

Error! Bookmark not defined. 3. کفرورزی و کتمان حق:

Error! Bookmark not defined. ب: شیوه‌های مخالفت جریان ملأ با انبیاء الهی

Error! Bookmark not defined. 1. جنگ روانی و تبلیغاتی:

Error! Bookmark not defined. اول: تهمت جنون و دیوانگی

Error! Bookmark not defined. دوم: تهمت سحر و جادوگری

Error! Bookmark not defined. سوم: تهمت دروغ‌گویی

Error! Bookmark not defined. چهارم: تهمت گمراهی و ضلالت

Error! Bookmark not defined. 2. اقدامات عملی جریان ملأ علیه پیامبران

Error! Bookmark not defined. اول: تحقیر انبیاء الهی و پیروان آنان

Error! Bookmark not defined. دوم: استهزای مؤمنین

Error! Bookmark not defined. سوم: تهدید به تبعید و اخراج

Error! Bookmark not defined. چهارم: شکنجه و قتل انبیاء

Error! Bookmark not defined. گفتار پنجم: جریان مترفین:

Error! Bookmark not defined. معنای لغوی و اصطلاحی مترف

Error! Bookmark not defined. سیاسی بودن جریان مترفین:

Error! Bookmark not defined. ویژگی‌ها و اوصاف مترفین:

Error! Bookmark not defined. 1. تلقید کورکورانه:

Error! Bookmark not defined. 2. رابطه ثروت و کفرورزی در اندیشه مترفین:

Error! Bookmark not defined. 3. مترفین عاملی برای سقوط و ویرانی تمدن‌ها:

Error! Bookmark not defined. جمع‌بندی:

Error! Bookmark not defined. فصل پنجم:

Error! Bookmark not defined......وی‌ژگی‌های جری‌ان‌های باطل‌محور

Error! Bookmark not defined.... گفتار اول: وی‌ژگی‌های سیاسی جری‌ان‌های باطل

Error! Bookmark not defined......وی‌ژگی اول: بی‌عدالتی و ظلم

Error! Bookmark not defined......1. مفهوم‌شناسی ظلم

Error! Bookmark not defined......2. آثار و پیامدهای ظلم

Error! Bookmark not defined......الف: محرومیت از رهبران الهی:

Error! Bookmark not defined......ب: تحریف دین:

Error! Bookmark not defined......ج: محرومیت از هدایت و رستگاری:

Error! Bookmark not defined......د: محرومیت از دوستی خدا و امداد غیبی

Error! Bookmark not defined......ه: ذلت و درماندگی

Error! Bookmark not defined......و: محرومیت از امنیت معنوی

Error! Bookmark not defined......3. نمای ظالمان در قرآن

Error! Bookmark not defined......الف: ستمکارترین مردم:

Error! Bookmark not defined......ب: محرومیت ظالمان از رحمت الهی

Error! Bookmark not defined......ج: عدم تکیه جریان حق بر ظلم

Error! Bookmark not defined......وی‌ژگی دوم: سیاست منهای اخلاق:

Error! Bookmark not defined......1. فریبکاری و جوسازی فرعون:

Error! Bookmark not defined......2. دروغگوی منافقان:

Error! Bookmark not defined......3. زورگویی و جباریت در مشی سیاسی جری‌ان‌های باطل:

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined......وی‌ژگی سوم: نقض عهد و پیمان:

Error! Bookmark not defined......گفتار دوم: وی‌ژگی‌های فرهنگی جری‌ان‌های سیاسی باطل

defined.

Error! Bookmark not defined......وی‌ژگی اول: تعصب و تقلید کورکورانه:

Error! Bookmark not defined......الف: زمی‌نهای تعصب:

Error! Bookmark not defined......1. وابستگی‌های عاطفی و قومی قبیله‌ای:

Error! Bookmark not defined......2. انحصارطلبی:

Error! Bookmark not defined......3. جهل و بیسوادی:

Error! Bookmark not defined......4. غرور و استکبار:

Error! Bookmark not defined......ب: پیامدهای تعصب:

Error! Bookmark not defined......1. منطق‌گریزی و هدایت‌ناپذیری:

Error! Bookmark not defined......2. ایجاد انشعاب و گروه‌گرایی:

Error! Bookmark not defined......3. محرومیت از شناخت:

Error! Bookmark not defined......4. خشونت:

Error! Bookmark not defined......وی‌ژگی دوم: ارزش‌ستیزی:

Error! Bookmark not defined......1. فرهنگ تجاوزگری و تبهکاری:

2. اصالت لذت:.....Error! Bookmark not defined.

3. جبرگرایی:.....Error! Bookmark not defined.

گفتار سوم: ویژگیهای اقتصادی جریانهای سیاسی باطل **Error! Bookmark not defined.**

1. ویژگیهای شیوه کار و تولید جریانهای باطل محور **Error! Bookmark not defined.**

ویژگی اول: نفی وجدان کاری:.....Error! Bookmark not defined.

1. نگرش ناصواب:.....Error! Bookmark not defined.

2. کار اجباری:.....Error! Bookmark not defined.

3. عدم احساس مسئولیت:.....Error! Bookmark not defined.

ویژگی دوم: کفران نعمت:.....Error! Bookmark not defined.

ویژگی سوم: تولید حرام و فاسد:.....Error! Bookmark not defined.

ربا و تأثیرات اجتماعی آن:.....Error! Bookmark not defined.

2. ویژگیهای اقتصادی جریانهای باطل در امر توزیع: **Error! Bookmark not defined.**

تکاثر:.....Error! Bookmark not defined.

الف: تهدید جمعکنندگان مال:.....Error! Bookmark not defined.

ب: نهی از «کنز» (گنج کردن) مال:.....Error! Bookmark not defined.

ج: نکوهش تکاثر مالی:.....Error! Bookmark not defined.

تکاثر و پیامدهای تکاثر:.....Error! Bookmark not defined.

الف: آثار روحی:.....Error! Bookmark not defined.

ب: آثار اخلاقی:.....Error! Bookmark not defined.

ج: آثار اجتماعی:.....Error! Bookmark not defined.

آثار و پیامدهای فقر در جامعه:.....Error! Bookmark not defined.

الف: آثار روحی:.....Error! Bookmark not defined.

ب: آثار اجتماعی:.....Error! Bookmark not defined.

3. ویژگیهای اقتصادی جریانهای باطل در امر مصرف: **Error! Bookmark not defined.**

عوامل اتراف:.....Error! Bookmark not defined.

آثار و پیامدهای رفاهزدگی و مصرفگرایی:.....Error! Bookmark not defined.

1. زیان اقتصادی:.....Error! Bookmark not defined.

2. فساد اخلاقی و رفتاری:.....Error! Bookmark not defined.

3. فرجام اخروی:.....Error! Bookmark not defined.

خاتمه و نتیجه گیری:.....Error! Bookmark not defined.

عامل اول: حضور باطل در چهره حق:.....Error! Bookmark not defined.

عامل دوم: وحدت و انسجام باطل:.....Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... مؤمنان و حق باوران، وارثان زمين:

Error! Bookmark not defined...... منابع و مأخذ

چکیده:

این نوشتار که در قالب «پایان نامه» ارائه شده است در صدد بیان «گونه شناسی جریان‌های سیاسی در قرآن» است. واقعیت انکار ناپذیر این است که قرآن به عنوان تنهاترین منبع وحیانی که به طور قطع و یقین از تحریف و انحراف مصون می‌باشد. بهترین، متقن‌ترین و مستحکم‌ترین مرجع و مأخذ برای الگو برداری و اسوه پذیری است. بنابراین این نوشتار به دنبال تبیین جریان‌های سیاسی در قرآن و بیان ویژگی‌های آنهاست تا چراغ هدایتی باشد در مسیر حرکت به سوی آینده‌ای روشن و ثمربخش. این تحقیق مشتمل بر 5 فصل است که چکیده هر فصل به صورت زیر ارائه می‌شود:

فصل اول: چارچوب نظری جریان شناسی سیاسی در قرآن

قرآن کریم در سوره حمد، جریان‌های موجود در جامعه را به سه قسمت تقسیم می‌کند، که عبارتند از:

1. صراط مستقیم:

کلمه «صراط مستقیم» در قرآن 26 مورد به کار رفته است و در چند آیه خداوند هدایت واقعی را در پرتو قرار گرفتن در صراط مستقیم معنا می‌فرماید:

«وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (بقره / 213)

آن گونه که از بررسی قرآن مجید بر می‌آید «صراط مستقیم» همان آیین خدا پرستی و دین حق و پایبند بودن به دستورات خداست.

2. مغضوبین:

مغضوبین کسانی هستند که با علم به حق و حقیقت و با توانایی بر شناخت مسیر هدایت و رستگاری در طریق انحراف و گناه قدم برداشتند و مورد غضب الهی واقع شدند.

3 ضالین:

ضالیت به معنای گمراهی و جهل به حقیقت است. ویژگی اصلی این جریان این است که در مسیر شناخت حقیقت و معرفت به معارف حقه قرار نگرفتند و مسیر را واژگون انتخاب نمودند.

برگشت جریان به حق و باطل

قرآن مجید، اگر چه گونه‌های مختلف جریان‌های سیاسی را توصیف و تبیین می‌کند، اما واقعیت این است که کلیه خطوط و جریان‌ها به دو جریان اصلی حق‌محور و باطل‌محور برگشت می‌نماید.

فصل دوم: مصادیق جریان‌های سیاسی حق‌محور

جریان انبیاء الهی

بعثت انبیاء الهی مبتنی بر یک فلسفه قوی و ری‌شه‌دار است. بنابراین جریان انبیاء الهی همی‌شه در طول تاریخ بشریت به عنوان یک جریان پویا، سر زنده و پیگیری مطالبات واقعی و اساسی انسان‌ها مطرح بوده است.

اصول و مبانی مشترک انبیاء الهی

1. برگزیده شدن تمام انبیاء توسط خداوند.
2. دعوت به توحید.
3. دعوت به تقوای الهی.
4. می‌ثاق الهی.
5. دعوت به وحدت و ری‌شه‌کنی اختلاف.
6. هماهنگی با مردم از حیث زبان و فرهنگ.
7. اقدام عملی انبیاء الهی.

اهداف انبیاء الهی

از یک نگاه کلی، اهداف و جهت گیری پیامبران را می توان به دو بخش مادی و دنی‌گرایانه، معنوی و آخرت گرایانه تقسیم کرد. انبیاء در بخش دوم اهداف خود، دو هدف عمده، آزادی اجتماعی و عدالت اجتماعی را تعقیب و پی گیری می کردند.

سیره سیاسی انبیاء الهی

در این قسمت سیره سیاسی حضرت نوح، حضرت ابراهیم، حضرت موسی و حضرت داود مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. با توجه به اینکه صبغه سیاسی پیامبرانی که ذکر شد بیشتر از سایر انبیاء الهی است، لذا اینان در این قسمت بیان شدند اما واقعیت این است که همه انبیاء به دنبال تحقق مدینه فاضله حقیقی بودند و در این مسیر مشکلات و موانع فراوانی در برابر آنها قرار داشت.

جریان مستضعفان

قرآن عوامل استضعاف را ایجاد اختلاف و تفرقه، استکبار و ظلم، فساد و افساد برمی شمارد و جریان مستضعفان را به دو جریان مستضعفان مؤمن و انقلابی و مستضعفان غیر مؤمن تقسیم می کند و آزادی خواهی، احیای معروف و وارث و حاکم اصلی بودن زمین را از مشخصه های بارز جریان مستضعفان مؤمن و انقلابی برمی شمارد و مستضعفان غیر مؤمن را مورد نکوهش و سرزنش قرار می دهد.

فصل سوم: ویژگی های جریان های سیاسی حق محور

1. ویژگی های سیاسی:

قرآن کریسم، ارتباط سیاسی با دین، اطاعت پذیری از رهبران شایسته، عدم پذیرش سلطه، نفی سلطه گری و خودکامگی، هوشیاری در برابر بیگانه و همزیستی مسالمت آمیز را از ویژگی های بارز جریان حق محور در عرصه سیاسی بیان می کند.

2. ویژگی های فرهنگی:

«فرهنگ» مجموعه ای از باورها، آداب و سنت های می باشد که مورد قبول یک ملت قرار گرفته است. قرآن کریسم خط و مشی فرهنگی جریان های سیاسی حق محور را در چهار قالب عزت و کرامت انسانی، پای بندی به کتاب و سنت، حق طلبی و حق پذیری و پاسداری از ارزش ها بیان می نماید.

3. ویژگی‌های اقتصادی:

یکی از مقوله‌هایی که قرآن به آن پرداخته است مباحث «اقتصادی» می‌باشد و جری‌ان‌های حق طلب را مکلف نموده در خطی که ترسیم شده حرکت نمایند. ویژگی اقتصادی حق‌محوران در سه قالب تولی، توزیع و مصرف ارائه شده است:

الف- تولی:

تولی، هدف نهایی اقتصاد است و یکی از مؤلفه‌هایی که قرآن در بحث تولی مطرح نموده «کار» است. همچنین مالکیت و ثروت از جمله مفاهیمی است که در بحث تولی مطرح است و قرآن نقطه نظرات خاص خود را پیرامون این موضوع طرح کرده است.

ب- توزیع:

قرآن مهم‌ترین عنصر در امر توزیع را عدالت می‌داند و همه انسان‌ها را مکلف می‌کند که به عدالت و مساوات رفتار نمایند تا شکاف طبقاتی و فاصله بین غنی و فقیر را ریشه کن کند.

ج- مصرف:

قرآن مصارف انسان را به دو قسم واجب و حرام تقسیم می‌کند. مصارف واجب مربوط به حفظ حیات انسان، افراد تحت تکفل و موجودات محترم دیگر است و مصارف حرام هم در قالب اسراف و اتلاف بیان شده است.

فصل چهارم: مصادیق جری‌ان‌های سیاسی باطل

در این فصل جری‌ان شرک و کفر، منشأ، نماد و آثار و پیامدهای این دو مقوله مورد بررسی قرار گرفته است.

در ادامه مصادیق استبدادگران و استکبارگران در قالب فرعون و نظام فرعون، قوم نوح، قوم عاد، قوم شعیب و قوم لوط بیان شده است.

دومین جری‌ان باطل، جری‌ان نفاق است در این بحث، رابطه نفاق با کفر مورد بررسی قرار گرفته و بدین نتیجه رهنمون شده که منافقین در امتداد جری‌ان کفر قرار دارند و در حقیقت منافق کافری است که به خداوند اعتقاد ندارد ولی آن را آشکار نمی‌کند.

بحث مهم دی‌گر پی‌رامون نفاق، مبحث عوامل نفاق است که در دو قالب عوامل درونی و عوامل بی‌رونی مورد ارزیابی قرار گرفته است. همچنین در تمه بحث نفاق جری‌ان شناسی منافقان صدر اسلام مورد تجزیه و تحلیل واقع شده است.

سومی‌ن جری‌ان باطل، جری‌ان ملاً است. قرآن وی‌ژگی‌های جری‌ان ملاً را بدین گونه بیان می‌کند:

1. اشرافیت و نفوذ سیاسی.

2. کوردلی.

3. کفرورزی و کتمان حق.

جری‌ان ملاً بی‌شترین مخالفت‌ها و کارشکنی‌ها را در مسیر انبیاء الهی انجام دادند که قرآن، عملکرد

اینان را در دو گونه تبیین می‌کند:

1. جنگ روانی و تبلی‌غاتی.

2. اقدامات عملی‌اتی و فیزیکی.

آخرین جری‌ان که در قالب جری‌ان‌های سیاسی باطل طرح شده است جری‌ان مترفین می‌باشد. قرآن

تصریح می‌کند که مترفین گر چه صبغه اقتصادی دارند اما در قالب یک جری‌ان سیاسی مطرح می‌باشند.

تقلید و تعصب کورکورانه، عشق و علاقه افراطی به ثروت و مال اندوزی از جمله اوصاف بارز این جری‌ان

است که در نهایت قرآن این جری‌ان را عاملی برای سقوط و ویرانی تمدن‌ها برمی‌شمارد.

فصل پنجم: وی‌ژگی‌های جری‌ان‌های سیاسی باطل

1. وی‌ژگی‌های سیاسی:

در این بحث سه وی‌ژگی و مشخصه عمده جری‌ان‌های باطل طرح شده است که عبارتند از:

بی‌عدالتی و ظلم، سیاست منهای اخلاق و نقض عهد و پیمان.

2. وی‌ژگی‌های فرهنگی:

تعصب و تقلید کورکورانه و ارزش ستیزی دو وی‌ژژه و مشخصه اصلی جری‌ان‌های سیاسی باطل در مقوله

فرهنگی است که بسیاری از ناهنجاری‌ها و مفاسد این جری‌ان‌ها از همین دو مورد نشأت می‌گیرد.

3. ویژگی‌های اقتصادی:

در بخش تولید، نفی وجدان کار، کفران نعمت و وابسته شدن به تولیدهای حرام مثل ربا از خصائص باطل‌محوران در این عرصه است. در بخش توزیع تکاثر ثروت و فقدان عدالت، بارزترین ویژگی‌های جریان باطل است که در نهایت به فقر و شکاف طبقاتی منجر می‌شود و در بخش مصرف اتراف، رفاه زدگی و مصرف‌گرایی جزء اصولی اساس جریان باطل است.

با توجه به آیات قرآن کریم، ما در خاتمه این نوشتار به این نتیجه هدایت می‌شویم که گرچه قرآن وجود هر دو جریان حق و باطل را به رسمیت شناخته است و تاریخ بشریت در همه دوران شاهد جریان‌های باطل بوده است اما سنت الهی بر این است که در نهایت حق بر باطل پیروز گردد و صراط مستقیم که تنها راه وصول انسان‌ها به سعادت و کامیابی می‌باشد بر سبیل غیر مستقیم فائق آید و باطل‌محوران در قالب مغضوبین و ضالین طرد و مطرود شوند.

مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق

1. بیان مسأله

«جریان‌شناسی سیاسی» از جمله مسائلی است که در مباحث اجتماعی و علوم سیاسی از جای‌گاه شایسته و باسته‌ای برخوردار است و مورد توجه و عنایت اندیشمندان و متفکران حوزه اندیشه سیاسی و جامعه‌شناسی می‌باشد. اصولاً مسئله «شناخت» از درجه اول اهمیت برخوردار است و «شناختی» که بر پایه اصول و مبانی منطقی، ساختار خود را به دست آورده باشد، در مسیر حرکت و پیشرفت و تعالی انسانی و جامعه بشری سهم بسزایی دارد. در علم حکومت‌داری، شناخت جریان‌های سیاسی چه در دوران گذشته و چه جریان‌های حاضر در میدان و عرصه سیاست به مثابه شریان حیاتی برای یک حکومت محسوب می‌شود. چه‌ای‌نکه با شناخت جریان‌های مثبت و کارآمد می‌توان از آنها الگوبرداری کرد و بعنوان طریقی و مسیر رشد از این دستاوردها استفاده نمود و با بازشناسی جریان‌های منفی و ناکارآمد از بروز و ظهور چنین جریان‌ها و پیامدهای آن در جامعه جلوگیری کرد. آنچه این پژوهش به دنبال آن می‌باشد، شناخت جریان‌های سیاسی در قرآن است. واقعیت انکارناپذیری این است که قرآن به عنوان تنهاترین منبع و حیاتی که بطور قطع و یقین از تحریف و انحراف مصون می‌باشد، بهترین، متقن‌ترین و مستحکم‌ترین مرجع و مأخذ برای الگوبرداری و اسوه‌پذیری است. قرآن کتاب هدایت و رستگاری است. 1 وظیفه‌ای که امروز بر دوش همگان سنگینی می‌کند خارج کردن قرآن از مهجوریت و انزوای معنایی است. قرآن به مثابه کلام الهی و وحی رحمانی باید در تمامی عرصه‌های زندگی بشر اعم از فردی، اجتماعی، سیاسی،

خانوادگی،... ظهور و بروز داشته باشد و فصل الخطاب تلقی گردد. مشکل اساسی جامعه امروز ما دوری از مفاهیم اصلی و پرمغز قرآن است، اگرچه تشعشعات و تالو قرآن در جامعه قابل رؤیت است، اما معالاف تنها به ظاهر این کتاب آسمانی اکتفاء شده است و آنچه از آن خبری نیست اشاعه فرهنگ ناب قرآنی در جامعه و نهادینه کردن یک نظام معنایی بر پایه اصول قرآنی است. خطاب قرآن مجید به امم سابقه در حقیقت زنگ خطری برای ما می باشد، به این آیه توجه کنید:

«قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ»².

این آیه شریفه حامل این معناست که وجود و حیثیت و شخصیت شما در گرو احیاء کتاب آسمانی است، زی را در صورت مسکوت و مهجور بودن این کتاب شما دارای هیچ نوع شأنی و جایگاهی نخواهید بود. به نظر می رسد که احیاء قرآن و خارج کردن این گوهر از صدف مهجوریت محتاج و نیازمند به یک «نهضت همگانی» است. جهاد برای زنده کردن قرآن و قیام برای احیاء این هدیه آسمانی و نهادینه کردن مفاهیم و معانی قرآن در زندگی و جامعه از اهم فرائض در این مقطع از زندگی بشری است. امروز نه تنها مسلمانان بلکه جامعه بشریت تشنه معارف و مکارم قرآنی است. به بن بست رسیدن جامعه غربی و وجود بحران هویت و معنویت و سست شدن کرامت انسانی و ملکات اخلاقی و ارزش های الهی در فرهنگ منحن غربی نشان از این مطلب دارد که امروز جهان بشریت از هر زمان دیگر عطش نظامی مبتنی بر آموزه های قرآنی را دارد. برای این اساس و بنابر ضرورت رجوع و تمسک و اعتصام به قرآن بر آن شدیم که در قالب پژوهشی درون قرآنی بحث «گونه شناسی جریان های سیاسی در قرآن» را بر اساس آیات الهی پی ریزی و پایه گذاری نماییم. جریان های سیاسی از منظر قرآن به گروه های اطلاق می گردد که به نوعی در تحولات اجتماعی و ساختار جامعه دارای شأن و جایگاه بوده اند و در جهت دهی و انتخاب مسیر حرکت جامعه بسوی اهداف منشأ اثر قرار می گرفتند.

موضوع اصلی این تحقیق تبیین جریان های سیاسی در قرآن است. مبنای طرح بحث و تقسیم جریان های سیاسی در قرآن بر اساس تقسیم ثلاثی می باشد که عبارتند از:

1. جریان های صراط مستقیم و هدایت شده
2. جریان های مورد غضب الهی
3. جریان های گمراه

این جریان‌ها به دو جریان اصلی حق و باطل در قرآن منتهی می‌شود. آنچه این پژوهش متکفل آن است:

اولاً تبیین و توضیح مصادیق جریان‌های سیاسی حق‌محور و باطل‌محور در قرآن؛ ثانیاً بیان ویژگی‌ها و خصائص سیاسی، فرهنگی و اقتصادی این دو جریان از منظر قرآن.

2. اهمیت و فایده پژوهش

با عنایت به این بحث که قرآن کتاب هدایت و زندگی مسلمانان بلکه تمامی بشریت محسوب می‌شود، پرداختن به مباحث سیاسی و اجتماعی قرآن در این برهه از زمان از اهمیت بسزایی برخوردار است. شناخت جریان‌های سیاسی از منظر قرآن و تبیین ویژگی‌های آن می‌تواند پرتو هدایتی باشد برای تشخیص صراط از بی‌راهه.

بنابراین در حوزه قرآن پژوهی آگاهی از مصادیق و خصوصیات جریان‌های سیاسی در حقیقت کمک‌شایان توجهی خواهد نمود به نهادینه‌کردن فرهنگ قرآن در گستره سیاست و حکومت.

3. پیشینه پژوهش

تحقیقات قرآنی در حوزه سیاست، حکومت، جامعه‌شناسی و مسائل اجتماعی از عقبه خوبی برخوردار است. این مباحث بصورت متفرقه توسط مفسرین در برخی از تفاسیر مطرح شده است مانند علامه طباطبایی در المیزان، سید قطب در فی ظلال القرآن، رشیدرضا در المنار، آیت‌الله طالقانی در پرتوی از قرآن و قرآن‌پژوهان در تفسیر نمونه، و البته پژوهش‌های موردی مانند حق و باطل در قرآن، نفاق در قرآن، کفر و شرک در قرآن، ملاء و مترفین در قرآن... بحث شده است. یکی از متفکرانی که بحث جریان‌شناسی سیاسی را بر اساس قرآن طرح نموده است، جناب فارابی است. یکی از محورهای اساسی در فلسفه سیاسی فارابی، بحث فضیلت و فضایل است بر این اساس فارابی نظام‌های سیاسی را به فاضل و غیر فاضل تقسیم می‌کند.

الف- مدینه فاضله: مدینه‌ای که مقصود حقیقی از اجتماع در آن تعاون بر اموری است که موجب حصول و وصول به سعادت آدمی گردد.³

3. آراء اهل المدینه الفاضله، ص 118.

ب- مدینه غیر فاضله: ایشان مدینه غیر فاضله را به قسم مدینه جاهله، مدینه فاسقه و مدینه ضاله تقسیم می کند.

1. مدینه جاهله: مدینه ای است که مردم آن، نه سعادت را شناخته و نه به قلب آنان خطور کرده است و اگر به سوی آن ارشاد شوند، آن را نمی فهمند و بدان معتقد نمی شوند و از خیرات فقط پاره ای از آنها را که در ظاهر گمان می کنند خیرات است می شناسند. 4

2. مدینه ضاله یا مبدله: مدینه ای که آراء و عقاید و افعال معمول گذشته آن همان آراء و عقاید و افعال مدینه فاضله بوده است، اما آراء و عقاید صحیح این جریان تبدیل یافته است و در واقع شکل منحرف شده مدینه فاضله است که به اصطلاح می توان گفت که یک انقلاب بنیادی از نظر فکری و عملی در همه زوایای جامعه رخ داده است. 5

3. مدینه فاسقه: این جریان در اعتقاد همان عقاید و اندیشه های جریان فاضله را دارند اما در عمل ضعیف هستند و اهل فسق و فجور می باشند. 6

قرآن جریان های اصلی را در دو قالب حق و باطل معرفی می نماید که در حقیقت مدینه فاضله فارابی همان جریان حق است و مدینه های غیر فاضله همان جریان باطل. اگر چه پژوهش های پیرامون حق و باطل در قرآن از طرف اندیشمندان به صورت مجزا مطرح شده است اما ما بر آنیم که مصادیق و جریان های سیاسی در قرآن را از زوایای مختلف در قالب یک پژوهش اساسی مورد بازنگری قرار دهیم که در نوع خود، امری مفید و کم نظیر است.

4. سؤال اصلی پژوهش

مصادیق و ویژگی های جریان های سیاسی در قرآن چیست؟

5. سؤالات فرعی پژوهش

الف: مبانی تقسیم بندی جریان های سیاسی در قرآن چیست؟

ب: مصادیق جریان های سیاسی حق محور چیست؟

4. همان، ص 131.

5. همان، ص 133.

6. همان.

ج: ویژگی های جریان های سیاسی حق محور چیست؟

د: مصادیق جریان های سیاسی باطل محور چیست؟

ه: ویژگی های جریان های سیاسی باطل محور چیست؟

6. پیش فرض های پژوهش

قرآن ماهیت و خصوصیات جریان های سیاسی مختلفی را بیان نموده است:

الف: بازگشت همه جریان ها به حق و باطل است. (جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ)

ب: پیروزی نهایی با جریان حق محور است. (إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا)

ج: جریان باطل محور ظاهری خروشان و باطنی تهی دارد. (فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً)

7. اهداف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش در وهله اول ایجاد ارتباط بین مباحث قرآن پژوهی و مباحث حکومتی است که ثمره علمی فراوان دارد. و در مرحله بعد کاربرد نتایج بدست آمده در این پژوهش در جامعه که با شناخت ملاک ها و معیارهای جریان های سیاسی در قرآن بتوانیم جریان حق محور را بازشناسی کنیم و در مسیر آن حرکت نماییم و با احاطه به ویژگی های جریان های باطل از گزند آنها خود را محفوظ کنیم.

8. روش پژوهش

نوع روش پژوهش در این تحقیق براساس روش توصیفی - تحلیلی است.

9. روش گردآوری اطلاعات و داده ها

روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش براساس روش کتابخانه ای و فیش برداری از منابع مرتبط با بحث انجام می پذیرد.

10. فرضیه پژوهش

جریان های سیاسی در قرآن در یک فرایند کلی به دو جریان حق محور و باطل محور تقسیم می شوند و هر یک از این دو نیز خود دارای نشانه های مختلف با ویژگی های خاص خودشان هستند.

فصل اول

چارچوب نظری جریان‌شناسی سیاسی در قرآن

در این قسمت از نوشتار بحث در قالب دو گفتار ارائه می‌گردد:

گفتار اول: روش قرآن در شناخت جریان‌های سیاسی

با دقت و تأمل در آیات الهی به وضوح هر چه تمام‌تر روشن می‌شود که مبنای تقسیم‌بندی جریان‌ها در قرآن سه‌گانه می‌باشد.

قرآن در سوره مبارکه حمد، جریان‌های موجود در جامعه را به سه قسمت تقسیم می‌کند:

صراط مستقیم و نعمت‌داده‌شدگان، مغضوبین و ضالین.⁷

با بررسی و تجزیه و تحلیل جریان‌های سیاسی موجود در قرآن و تعمق در خصائص و ویژگی‌های آنها لامحاله این جریان‌ها در یکی از این سه جریان قرار خواهند گرفت

اول: جریان صراط مستقیم

کلمه «صراط مستقیم» در قرآن 26 مورد به کار رفته است. در چند آیه خداوند هدایت واقعی را در پرتو

قرارگرفتن در صراط مستقیم معنا می‌فرماید

«وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»⁸

7. حمد / 6 و 7.

8. بقره / 213.

«خدا هر کس را بخواهد، به راه راست هدایت می کند»
و ایضاً:

«وَمَنْ يَعْصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»⁹

«و هر کس به خدا تمسک جوید به راه راست هدایت شده است»
و نیز در آی‌های دیگر این چنین مشاهده می کنیم

«وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»¹⁰

«برگزیدیم و به راه راست هدایت کردیم»

در آیاتی دیگر ذات مقدس باری تعالی مصداق صراط مستقیم را عبودیت الهی و خشوع و خضوع در

درگاه احدیت می داند

«إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ»¹¹

«به درستی که خدا، پروردگار من و پروردگار شماست پس او را عبادت کنید، این راه مستقیم است»
و در دیگر آی‌های قرآن می فرماید

«وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ»¹²

«مرا عبادت کنید این راه مستقیم است»

صراط مستقیم و سلوک در آن از چنان اهمیتی برخوردار است که در پاره‌ای از آیات قرآن مورد تقسیم

خطاب امر الهی قرار گرفته است

«وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ»¹³

«به درستی که این راه هم مستقیم است پس اطاعت کنید آن را»

آنگونه که از بررسی آیات قرآن مجید برمی آید «صراط مستقیم» همان آئین خداپرستی و دین

حق و پای‌بند بودن به دستورات خدا است. چنانکه در سوره مبارکه انعام، آی‌های شریفه 161

می خوانیم

«قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ»

9. آل عمران / 101.

10. انعام / 87.

11. آل عمران / 51 و مری / 36.

12. یس / 61.

13. انعام / 153.

«بگو پروردگام مرا به راه راست هدایت کرده آیین پا برجا، آیین ابراهیم که از آیین‌های خرافی دیگر رو برگرداند و از مشرکان نبود»
در این آیه دین ثابت و پابرجا و آئین توحیدی ابراهیمی و نفی هرگونه شرک به عنوان صراط مستقیم معرفی شده است. آنچه مسلم است «صراط مستقیم» همان راه استقامت در برابر «راه اعوجاج» است. راه معوج آن است که همراه با تخلف و اختلاف است و صراط مستقیم راهی است که از این دو آسیب مصون و محفوظ باشد. 14 قرآن مجید راه و مسیری انبیاء عظام الهی را به «صراط مستقیم» تعبیر فرموده است

«إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»¹⁵

«تو قطعاً از رسولان هستی و بر راهی راست (قرار داری)»

بنابراین اگر کسی بخواهد در طریق هدایت گام بردارد و مصداق رهپویان صراط مستقیم باشد باید پا در راهی گذارد که انبیاء در آن مسیری قدم نهاده‌اند. نکته قابل توجه در بحث «صراط مستقیم» در قرآن این است که واژه صراط هیچ‌گاه در قرآن بصورت جمع نیامده است، اما سبیل جمع بسته شده است

«وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ»¹⁶

«این راه مستقیم من است، از آن پیروی کنید و از راه‌های پراکنده پیروی نکنید»

سر تعددناپذیری صراط آن است که به خدا استناد دارد و راه مستقیم الهی یکی بیش نیست و هرچه برخلاف آن باشد «سبیل الغی» است اما راه‌های انحرافی «سبیل» فراوان یافت می‌شود، البته باید توجه داشت که قرآن کریم در برابر راه‌های انحرافی که از پیروی آنها نهی شده است از «سبیل الله» نیز یاد می‌کند و وعده هدایت اهل مجاهدت به سبیل مزبور را می‌دهد

«وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا»¹⁷

«و آنها که در راه ما جهاد کنند قطعاً به راه‌های خود، هدایتشان خواهیم کرد و خداوند با نیکوکاران است»

سبیل الله همان راه‌های کوچکی است که به بزرگراه «صراط» می‌پیوندند و اگر سبیلی به صراط منتهی نشد

همان راه‌های ضلالتی است که انسان‌ها از پیروی آن نهی شده‌اند زیرا به پرتگاه ختم خواهد شد.

14. تفسیر تفسیر، ج 1، ص 466.

15. یس / 4.

16. انعام / 153.

17. عنکبوت / 69.

دستورهای صحیح اخلاقی، فقهی، حقوقی در حقیقت راههای فرعی است که به صراط مستقیم توحید مرتبط است، چنانکه راههای انحرافی اخلاقی و مانند آن سبیل‌های فرعی است که به شرک مرتبط است بنابراین «سُبُلُ اللَّهِ» که کثیر است از «صراط مستقیم» که واحد است جدا نیست. 18 کسانی که در صراط مستقیم باشند خداوند نعمت‌های خود را به آنان ارزانی می‌دارد، قرآن مصادیق نعمت‌داده شدگان را معرفی می‌کند

«وَمَنْ يَطْعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ»¹⁹
«و کسی که خدا و پیامبر را اطاعت کند، همنشین کسانی خواهد بود که خدا نعمت خود را بر آنها تمام کرده از پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان و آنها از رفیق‌های خوبی هستند»
در یک جمع‌بندی شیخ طوسی «صراط مستقیم» را این چنین توصیف می‌کند
«و الصراط المستقیم هو الدین الحق الذی امر الله به من توحیده و عدله و ولایته من اوجب طاعته»²⁰

دوم: جریان مغضوبین

دومین جریان در قرآن «مغضوبین» است. معنای ماده (غ ض ب) شدت در برابر شی دی‌گر است و از این رو به صخره‌های سخت و متصلب کوه بر اثر شدت و صلابتی که در برابر به‌کارگیری رنده آن دارد «غُضْبَهُ» و به شعله‌ور شدن خشم انسان «غضب» می‌گویی‌ند.²¹ مغضوبین کسانی هستند که با علم به حق و حقیقت و با توانایی بر شناخت مسیر هدایت و رستگاری در طریق انحراف و گناه قدم برداشتند و سقوط در رذالت را بر سلوک در معنویت ترجیح دادند و مورد غضب الهی واقع شدند. رشید رضا در توصیف این جریان می‌گویی‌د

«مغضوب علیهم کسانی هستند که از مسیر حق خارج شدند، اگر چه ابتداء علم به حق داشتند»²²
در قرآن افرادی همانند فرعون و قارون و ابولهب و امت‌های نظیر قوم عاد و ثمود و بنی‌اسرائیل به عنوان غضب‌شدگان معرفی شده‌اند، به عنوان نمونه به موارد ذیل اشاره نمود:

18. تفسیر تفسیر، ص 467 - 468.

19. نساء / 69.

20. التبیان فی تفسیر القرآن، ج 1، ص 41.

21. تفسیر تفسیر، ج 1، ص 516.

22. تفسیر المنار، ج 1، ص 68.

1. منافقان و مشرکان و بدگمانان به خداوند:

«وَيَعَذِبُ الْمُُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا»²³

«مردان و زنان منافق و مردان و زنان مشرک را که به خدا گمان مجازات کند، حوادث ناگواری تنها بر خودشان نازل می شود، خدا بر آنان غضب کرده و از رحمت خود دور ساخته و جهنم را برای آنان آماده کرده و چه بد سرانجامی است»

2. کافران به آیات الهی و قاتلان انبیاء الهی:

«وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ»²⁴

«مهر ذلت و نیاز، بر پیشانی آنها زده شد و باز گرفتار خشم خدایی شدند چرا که آنان نسبت به آیات الهی، کفر می ورزیدند و پیامبران را به ناحق می کشتند، اینها بخاطر آن بود که گناهکار و متجاوز بودند»

3. اهل کتاب که در برابر دعوت به حق سرکشی کردند:

«ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ أَيْنَ مَا تُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ»²⁵

«هر جا یافت شدند مهر ذلت بر آنان خورده است، مگر با ارتباط با خدا و با ارتباط به مردم و به خشم خدا گرفتار شده اند و مهر بیچارگی بر آنها زده شده است»

4. فراریان از جهاد:

«وَمَنْ يُولِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ»²⁶

«و هر کس در آن هنگام به آنها پشت کند مگر آنکه هدفش کناره گیری از میدان برای حمله مجدد و یا به قصد پیوستن به گروهی بوده باشد (چنین کسی) به غضب خدا گرفتار خواهد شد و جایگاه او جهنم است و چه بد سرانجامی است»

5. پذیرندگان و جایگزین کنندگان کفر به ایمان:

«مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ»²⁷

23. فتح / 6.

24. بقره / 61.

25. آل عمران / 112.

26. انفال / 16.

27. نحل / 106.

«کسانی که بعد از ایمان کافر شوند به جز آنها که تحت فشار واقع شده‌اند در حالی که قلبشان آرام و با ایمان است و آری آنها سینه خود را برای پذیرش کفر گشوده‌اند غضب خدا بر آنها است و عذاب عظیمی در انتظارشان»
بنی‌اسرائیل که داستان زندگی و تمدن آنها در قرآن بصورت مستوفی بیان شده است زمانی بر تمام افراد روزگار خوی‌ش برتری داشتند و قرآن در مورد آنان فرموده است:

«فَضَّلْتُمْ عَلَيَّ الْعَالَمِينَ»²⁸

«شما را بر عالمیان برتری بخشیدیم»

لکن بعد از این فضیلت و برتری، به خاطر کردار و رفتار خودشان، دچار قهر و غضب خداوند شدند که قرآن در این مورد می‌فرماید:

«وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ»²⁹

«گرفتار خشم خدایی شدند»

این تغییر سرنوشت نتیجه اعمال و رفتار ناشایست قوم بنی‌اسرائیل بود. دانشمندان یهود دستورات و قوانین آسمانی تورات را تحریف کردند:

«يَحْرِفُونَ الْكَلِمَةَ عَنِ مَوَاضِعِهِ»³⁰

«سخنان خدا را از موردش تحریف می‌کنند»

تجار، متمولان و ثروتمندان آنان نیز به ربا، حرام‌خواری و رفاه‌طلبی روی آوردند «وَأُخْذِهِمُ الرَّبُّ»³¹ و عامه مردم نیز در برابر دعوت به جهاد و مبارزه به علت تن‌پروری و بی‌ترس از رفتن به معرکه جهاد و ورود به سرزمین مقدس سرباز زدند و شعار تعطیلی جهاد و مبارزه را سر دادند:

«فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ»³²

«تو و پروردگارت بروید و (با آنان) بجنگید ما همین جا نشسته‌ایم»

در برابر این انحرافات خداوند آنان را از اوج عزت و فضیلت به حضیض ذلت و رذیلت مبتلی ساخت.

28. بقره / 47.

29. بقره / 61.

30. مائده / 13.

31. نساء / 161.

32. مائده / 24.

سوم: جریان ضالین

ضالیت به معنای گمراهی و جهل به حقیقت است. ویژگی اصلی این جریان این است که در مسیری شناخت حقیقت و معرفت به معارف حقه قرار نگرفتند و مسیری را واژگون انتخاب نمودند، قرآن کریم از این جریان به «ضالین» تعبیر کرده است. صاحب تفسیرالمنار معتقد است که

«ضالین» کسانی هستند که حق را اصلاً نشناخته‌اند و یا صحیح درک نکرده‌اند.³³

مرحوم شیخ محمد عبده مبرزترین شاگرد سیّدجمال‌الدین اسدآبادی آن احیاءگر بزرگ، که عمده نظرات عبده را رشی‌درضا در تفسیرالمنار تقریر کرده است «ضالین» را به چهار قسم تقسیم می‌کند:

1. اصلاً دعوت به آنان نرسیده است.

2. دعوت رسیده ولی موفق به ایمان‌آوردن نشده‌اند.

3. دعوت رسیده، تصدیق هم کرده‌اند ولی بدون دقت نظر کافی و بدون تأمل در محتوی دعوت لذا به انحراف کشیده شده‌اند.

4. دعوت شده‌اند، ایمان هم آورده‌اند، اما در عمل و احکام گمراه شده‌اند و در فهم معارف دچار خطا و انحراف گردیده‌اند.³⁴

آنچه از استعمال «ضالین» در قرآن استنباط می‌شود این است که درجه انحراف این جریان به مراتب کمتر از جریان «مغضوب علیهم» است. فی‌الواقع «ضالین» گمراهان عادی هستند و «مغضوب علیهم» گمراهان لجوج و منافق، لذا شدت برخورد قرآن با «مغضوب علیهم» به مراتب شدیدتر، سخت‌تر و جدی‌تر است. بعضی از مفسران بر این باورند که «ضالین» منحرفان نصاری و «مغضوب علیهم» منحرفان یهودند، اگرچه رفتار و مشی یهود و نصاری منطبق بر این دو جریان است، اما نمی‌توان این دو جریان را منحصر در یهود و نصاری نمود، بلکه از قبیل تطبیق کلی بر فرد است.³⁵

فخر رازی هم در تفسیر کبیر خود به این بحث توجه داشته و پی‌رامون آن می‌نویسد:

«سزاوارتر این است که «مغضوب علیهم» را بر همه کسانی عمل کنیم که در اعمال ظاهره به خطا رفته‌اند

و آنان فاسقان‌اند و «ضالین» را بر همه کسانی که در اعتقاد به خطا رفته‌اند عمل نماییم زی‌را لفظ عام است

33. تفسیرالمنار، ج 1، ص 68.

34. تفسیرالمنار، ج 1، ص 71.

35. تفسیر نمونه، ج 1، ص 55.

و مقید ساختن خلاف اصل است و احتمال دارد بگویند «مغضوب علیهم» کافرانند و «ضالین» منافق هستند. 36

همچنین ایشان در ذیل تفسیر سوره مبارکه حمد به تقسیم‌بندی ثلاثی جری‌ان‌ها در قرآن اشاره می‌کند و می‌گوید

«این سوره دلالت می‌کند بر اینکه مکلفان بر سه فرقه‌اند: اهل طاعت خداوند که با تعبیر «انعمت

علیهم» معرفی شده‌اند اهل معصیت که به تعبیر «مغضوب علیهم» معرفی شده‌اند و اهل جهل و کفر یا جاهلان و کافران که مصداق «ضالین» می‌باشند. 37

حضرت امام خمینی (سلام الله علیها) نیز در تفسیر گرانمایه سوره حمد که در عین‌ایجاز، اعجازی در تفسیر قلمداد می‌شود با تأکید بر منحصر بودن طریقه نجات در مسیر صراط مستقیم می‌فرماید:

«کسی که از راه مستقیم منحرف شد هرچه پیش برود. دورتر می‌شود به راه. خدای تبارک و تعالی در سوره حمد می‌فرماید که «اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم، آنهایی که تو، به آنها نعمت دادی، آنها را متنعم کردی، رحمت را بر آنان وارد کردی غیر المغضوب علیهم و لا الضالین، «مغضوب علیهم» یک طایفه‌اند منحرف، «ضالین» هم یک طرفند منحرف، از هدایت دورند و هرچه پیش برود دورتر می‌شوند». 38

مرحوم علامه طباطبایی رحمته‌الله تقسیم ثلاثی جری‌ان‌ها در قرآن را از غیر سوره حمد نیز استنباط و استخراج نموده است که به نوعی مؤید فرضیه این نوشتار محسوب می‌گردد، ایشان بحث را بدین شکل سامان می‌دهد:

«قرآن در غیر سوره حمد. تقسیم سه‌گانه جری‌ان‌ها را دارد، یکی که می‌فرماید «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَأُفَتِّحَنَّ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ» 39 کسانی که آیات ما را تکذیب کرده و از پذیرفتن آن استکبار ورزی‌دند، دربهای آسمان بروی آنها باز نمی‌شود، از این بی‌ان معلوم می‌شود آنهایی که این چنین نیستند دربهای آسمان بروی آنها باز می‌شود، چه اینکه اگر هیچ‌کس به سوی آسمان بالا نمی‌رفت و

36. تفسیر کبیر، مفاتیح‌الغیب، ج 1، ص 512 - 513.

37. همان ص 515.

38. امام خمینی، تفسیر سوره حمد، ص 239.

39. اعراف / 40.

درب‌های آسمان را نمی‌کوبید، برای درب معنای بی نبود. در جای دی‌گر می‌فرماید «وَمَنْ يَخْلِلْ عَلَيَّ غَضَبِي فَقَدْ هَوِيَ»⁴⁰ کسی که غضب من بر او احاطه کند، او بسوی پستی سقوط می‌کند و در آی‌های دی‌گر می‌فرماید «وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيْمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ»⁴¹ کسی که ای‌مان را با کفر عوض کند مسی‌ر را گم کرده، ای‌ن آی‌ه ای‌ن مطلب را می‌رساند که دسته سومی هستند که نه راهشان بسوی بالاست و نه بسوی سقوط، بلکه اصلاً راه را گم کرده، دچار حیرت شده‌اند، آنها که راهشان بسوی بالاست کسانی هستند که ای‌مان به آی‌ات الهی دارند و از عبادت او استکبار نمی‌کنند و بعضی دی‌گر راهشان به پستی منتهی می‌شود و آنها کسانی هستند که به ایشان غضب شده و بعضی دی‌گر اصلاً راه را ازدست داده و گمراه شده‌اند و آنان ضالین‌اند و ای بسا که آی‌ه مورد بحث به ای‌ن سر طائفه اشاره می‌کند «الذین انعمت علیهم» طائفه اول «مغضوب علیهم» طائفه دوم «ضالین» طائفه سوم و پر واضح است که صراط مستقیم که آن دو طریق دی‌گر یعنی «مغضوب علیهم» و طریق «ضالین» نیست، بنابراین قهراً همان طائفه اول یعنی مؤمنین خواهد بود که از آی‌ات خدا استکبار نمی‌ورزند.⁴²

گفتار دوم: برگشت جریان‌ها به دو جریان اصلی حق و باطل

قرآن مجید، اگر چه گونه‌های مختلف جریان‌های سیاسی را توصیف و تبیین می‌کند، اما واقعیت این است که کلیه خطوط و جریان‌های بی که مورد اشاره قرآن قرار گرفته است به دو جریان اصلی حق محور و باطل محور برگشت می‌نماید.

جریان حق و باطل در قرآن کریم به مناسبت‌های گوناگون بدان پرداخته شده است و قرآن جریان‌های سیاسی، اجتماعی را یا حق محور و طالب حقیقت و معنویت قلمداد می‌کند یا از سنخ باطل محور که به دنبال رذالت و پلشتی می‌باشند، تلقی می‌نماید. قرآن در یک قالب کلی جریان و گروهی که هدف و مقصود خود را خداوند قرار داده و به دنبال کمال مطلق حقیقی است از جمله حق‌پویان و سالکان طریق حقیقت برمی‌شمارد و جریان‌های که غایت و مراد واقعی خود را غیر خدا اخذ نموده‌اند در زمره طرفداران و سالکان باطل قرار می‌دهد:

40. طه / 81.

41. بقره / 108.

42. تفسیر المیزان، ج 1، ص 46.

«ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ»⁴³

«اینها همه دلیل آن است که خداوند حق است و آنچه غیر از او می خوانند باطل است»
همچنین این معنا و مضمون در آی‌های دیگری بدین شکل بیان شده است:

«ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ»⁴⁴

«اینها همه دلیل آن است که خداوند حق است و آنچه غیر از او می خوانند باطل است و خداوند بلند مقام و بزرگ مرتبه است»

کلمه «حق» در مقابل «باطل» است و این دو مفهوم متقابلند. حق به معنای ثابت العین است، اما باطل به معنای چیزی است که عین ثابتی نداشته باشد، ولی خود را به شکل حق جلوه می دهد تا مردم آن را حق بپندارند، لیکن وقتی در مقابل حق قرار بگیری آن وقت است که مردم همه می فهمند باطل بوده و از بین می رود مانند آبی که خود یکی از حقایق است و سرابی که حقیقتاً آب نیست ولی خود را به شکل آب جلوه می دهد و بی‌بنده آن را آب می پندارد ولی وقتی تشنه نزدی کش می شود آبی نمی بیند. خدای سبحان در کلام خود مثال‌های بسیاری برای حق و باطل عنوان نموده است، اعتقادات مطابق با واقع را حق و آنچه با واقع در تضاد است باطل معرفی کرده است. زندگی آخرت را حق و زندگی دنیا و زرق و برقش که انسان‌ها، آنها را مال خود می پندارند و به طلب آن می دوند که یا مال است یا جاه و امثال آن باطل دانسته و همچنین ذات متعالی خود را حق و سایر اسبابی که انسان‌ها فریب آن را می خورند و به آنها تمایل پیدا می کنند باطل خوانده است.⁴⁵ با مراجعه با آیات قرآن واضح و روشن است که آنچه خداوند از میان حق و باطل، بدان استناد می کند و اصل می داند حق است و نه باطل، همچنانکه فرمود «الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ»⁴⁶ و نیز فرمود:

«وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا»⁴⁷

«ما آسمان و زمین و آنچه میان آنهاست بیهوده نیافریدیم»

واقعیت مسلم و انکارناپذیری این است که هیچ چیزی در عالم وجود نیست مگر آنکه شائبه‌ای از بطلان داشته باشد، مگر وجود خداوند عزوجل که حق محض است و هیچ بطلانی با او آمیخته نیست و بر

43. لقمان / 30.

44. حج / آیه شریفه 62.

45. تفسیر المیزان، ج 14، ص 368 - 369.

46. آل عمران / 60.

47. ص / 27.

چهره کبری‌ای حضرتش، گردوغبار بطالت هرگز نخواهد نشست، همچنان که فرمود «أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ»⁴⁸ بنابراین جری‌ان‌ها و گروه‌های موجود در جامعه از منظر قرآن به یکی از این دو اردوگاه تعلق دارند. یا حق جویند و باطل‌ستیز و یا باطل‌محورند و حق‌گریز. قرآن در آیاتی با بی‌ان‌دی‌گر افراد، جری‌ان‌ها و گروه‌ها را به ناری‌ان و نوری‌ان تقسیم می‌کند که به همان جری‌ان‌ان حق و باطل است. کسانی که دچار سیئه و معصیت شوند از جمله اصحاب نارند و مخلد در آتش و ملحق به جری‌ان باطل هم‌چنان‌که می‌فرماید:

«بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»⁴⁹

«آری کسانی که مرتکب گناه شوند و آثار گناه سراسر وجودشان را بپوشاند، آنها اهل آتشند و جاودانه در آن خواهند بود»

و افرادی که از ایمان کامل و عمل صالح برخوردارند در زمره اصحاب نورند و مخلد در جنت نعیم و بهشت برین هم‌چنان‌که می‌فرماید:

«وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»⁵⁰

«و آنها که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، آنان اهل بهشت‌اند و همیشه در آن خواهند ماند» در اینجا بای‌د به این نکته توجه نمود که شناخت جری‌ان‌ان حق و باطل از مهم‌ترین مسائل و در عین حال از غامض‌ترین آنها نیز به شمار می‌رود، به همین علت است که قرآن نشانه‌های بی‌شمار برای شناسایی جری‌ان‌ان حق از باطل برمی‌شمارد. بعنوان نمونه قرآن این‌چنین بی‌ان می‌کند:

«حق همیشه مفید و سودمند است، همچون آب زلال که مایه حیات و زندگی است، اما باطل بی‌فایده و بی‌هوده است کف‌های روی آب هرگز کسی را سیراب نمی‌کند و درختی را نمی‌روی‌اند»⁵¹ باطل همیشه مستکبر، بالانشین، پرسروصدا، پرفیل و غوغا ولی توخالی و بی‌محتوا است، اما حق متواضع، کم‌سروصدا، اهل عمل و پرمحتوی و سنگین وزن است. حق همیشه متکی به نفس است، اما باطل از آبروی حق مدد می‌گیرد و سعی می‌کند خود را به لباس او درآورد و از حیثیت او سود جوی‌د.⁵²

48. نور/ 25.

49. بقره/ 81.

50. بقره/ 82.

51. رعد/ 17.

52. تفسیر نمونه، ج 10، ص 167.

جمع بندی:

قرآن کریم هم نگاهی ثلاثی به جریان‌های سیاسی دارد چه اینکه در سوره حمد این امر کاملاً قالب برداشت است که جریان‌ها به سه گروه صراط مستقیم، مغضوبین و ضالین تقسیم می‌شوند و هم نگاه ثنایی و دوگانه دارد که جریان‌ها را به حق و باطل تقسیم می‌نماید و در حقیقت تقسیم سه‌گانه که در سوره حمد آمده به دو جریان حق و باطل ختم می‌شود بدین معنا که صراط مستقیم در قالب جبهه حق قرار می‌گیرد و مغضوبین و ضالین در جبهه باطل. بر اساس این تحلیل قرآنی ما در این نوشتار جریان‌های سیاسی را در دو قالب حق و باطل مورد پژوهش قرار می‌دهیم. بنابراین مصادیق جریان‌های سیاسی حق‌محور و ویژگی‌های آن در قالب دو فصل و مصادیق جریان‌های سیاسی باطل‌محور و ویژگی‌های آن در قالب دو فصل دیگر ارائه می‌شود.